

crkva u svijetu

POVIJESNI PRILOG

BIZANTINSKI IKONOKLAZAM ILI KIPOBORSTVO (730.—843. GOD.)

Marin Tadin

Pitanje kipoborstva odavno je pretreseno i dovoljno ocijenjeno, ali, otvoreno govoreći, današnjim je širim slojevima gotovo ili sasvim nepoznato*. Neće stoga biti na odmet ako, u svjetlu suvremene znanosti, prikazemo davno prestalu borbu oko svetih slika i dozovemo u pamet posljedice koje je ta borba bila prouzrokovala u pogledu općega poimanja vjernika i crkvene slikarske umjetnosti na kršćanskom Istoku i Zapadu.

U prvom redu treba razjasniti stručne nazive koje ćemo redovito rabiti tijekom daljnega razlaganja. Ikonoklazam je grčka riječ a označuje čisto bizantinski pokret 8. i 9. stoljeća koji je išao za tim da uništi sve svete slike. Korjenski se izvodi iz grčke imenice ženskoga roda *eikōn* i glagola *klaō*. Dok *eikōn* odgovara hrvatskoj riječi *slika*, dotle, *klaō* znači *razbiti, uništiti*. Cilj je pokreta bio da se iz kršćanske sredine odstrani svaka sveta slika i dokine ili zabrani njezino štovanje. Usporedo s kipoborstvom bio se razvio blaži smjer, takozvana ikonomahija, koja je dozvoljavala upotrebu svetih slika, ali je osuđivala njihovo štovanje.

1. Postanak kipoborstva

Stručnjaci su dugo i marljivo tražili glavni razlog zbog kojega se u Bizantinskom carstvu pojavilo kipoborstvo ili ikonoklazam. Taj je pokret imao bogoslovnu osnovu, koju je razrađivao prema ondašnjim političkim prilikama. Njegova je nauka bila natrunjena primjesama raznih vjera i mudroslovnih škola. Poimence valja spomenuti židovsku predaju (Izl, XX, 4—5), musli-

* Zamoljen da, kao profesor na Katoličkom institutu u Parizu, napiše prikaz o kipoborstvu za *Dictionnaire des religions* koji je zamislio i sa svojim kolegama profesorima i suradnicima Katoličkog instituta izradio msgr. Paul Poupart, dok je bio upravitelj tog Katoličkog sveučilišta u Parizu, prije svog imenovanja u Vatikanu za pročelnika Tajništva za one koji ne vjeruju, naš je suradnik prof. dr. Marin Tadin napisao svoj prilog, zatim ga proširio i tako za naše čitatelje izradio ovu povijesnu studiju (*Uredništvo*).

manski Kuran (III, 43; VII, 133—134; XX, 96; XXII, 31; XXV, 3—4, itd.), pavličanske zasade i, nadalje, nestorijanska, monofizitska i monoteletska načela koja su se širila u doba kristoloških rasprava i natjecanja. Kipoborstvo je nastalo na Istoku, tj. u onim predjelima Bizantinskog carstva u kojima su kristološka pitanja i njihove istančane inačice tako jako i tako dugo raspljivalje kršćanske umove i duhove. Istini za ljubav treba priznati da se u kipoborstvu ispoljavao starodrevni azijski duh, sklon prekogrobnom svijetu, vazda spreman da se kao nadnaravna ili viša sila nametne grčko-kršćanskoj duši, koja je nalazila užitak i slast u vidljivoj prirodi poljepšanoj od nevidljive natprirode. Takvo shvaćanje Istoka služi da protumačimo kako je došlo do kipoborstva poslije viševjekovnog štovanja svetih slika, i na Istoku i na Zapadu. I zaista, kipoborstvo se pojavilo u istočnom dijelu Bizantinskog carstva, u susjedstvu pradomovine židovskog naroda, ali ozbiljno ugroženom od islama i njegovih širitelja. Bilo je to pod utemeljiteljem nove vladarske kuće, tzv. izaurijske, pod Lavom III, da bi se pretvorilo u važno djelo carskoga Dvora na Bosporu. Porast slavenske sile na današnjem Balkanskom poluotoku, opasnost od raznih naroda na sjevernoj obali Crnoga mora i brzo širenje islamskih granica prisilili su bizantinske vlastodršce, istinski pobožne i dobronamjerne, da, u korist općega dobra, primijene nove mjere koje su im se činile ugodnijima Svevišnjemu i trajnijima na ovom svijetu, podložnu Stvoritelju na nebeskim visinama.

U očima Bogu ugodnih careva, zakletih branitelja i pokrovitelja kršćanske vjere, kipoborstvo je moralo istrijebiti iz vjerskog života njihovih podanika sve ono što je bilo nalik na idolopoklonstvo s jedne strane i što je moglo izazvati vojni napad muslimana s druge.

Prvi bizantinski car koji je ustao protiv štovanja svetih slika i otvorio vrata prosvjetnom strujanju i utjecaju Istoka bio je Lav III. (717—741). Potjecao je iz obitelji koja se nastanila u Germaniceji (Mar'as) u sjevernoj Siriji. Dok je pod imenom Konona živio i služio u istočnim azijskim krajevima Carstva, upoznao se s monofizitskim osebujskim nazorima i stekao osnovne pojmove o muslimanskoj vjeri. Pošto je s obitelji bio premješten na evropsko flo, u Traciju (695), pružila mu se prigoda da se stavi na raspolaganje Justinijanu II, »caru s odsječenim nosom« (685—695 i 705—711), kad se vraćao sa Hersona (705. g.) preko današnje Bugarske, da se ponovno domogne prijestolja na koje je imao potpuno pravo. Car mu je iz zahvalnosti uzvratio častima i uglednim službama koje su mu pripravile carsku krunu pod imenom Lava III. Za vrijeme boravka u istočnim stranama Carstva, Lav III je upoznao mnoge dostojanstvenike, crkvene i svjetovne, koji se nisu u svemu slagali sa svećenstvom zapadnih pokrajina, npr. u tumačenju nekih vjerskih astina ili ukrašavanju zgrada namijenjenih molitvi i sastajanju vjernika. Uz to, koliko u Siriji, toliko i u Egiptu, umjetnici su posebno gajili geometrijske crte i risarije, stabla i životinje. Naprotiv, Bizantinci su poput klasičnih Helena, tj. starih poganskih Grka (pokršteni Grci su se zvali Romeji), radije prikazivali ljudske osobe, pripisujući im glavnu ulogu na rukotvorini. Kroz više stoljeća Bizantinci su bili prvi učitelji u crkvenoj umjetnosti koja se, kako smo rekli, držala pravila prethodnih pokoljenja. Dobrano proširena uzrečica »vremena se mijenjaju i mi u njima« vrijedi ne samo za osobe nego i za stvarne predmete podložne trošenju i preinakama. Podvrgnuta tom nepromjenljivom zakonu, bizantinska umjetnost nije bila takve naravi da je nikakav strani čimbenik nije smio dotaknuti, prodrmati i natruniti novim značajkama i odlikama. Stoga su kristološka raspravljanja i prepiranja, kao i muslimanski tumači Kurana (*Tafsîr*), izazvali težnju za čistom duhovnošću i potakli umjetnike da uspostave stari način rada i izrađuju slike na kojima nisu prikazana živa bića. Nije čudo što se iz takvog bogoslovnog shvaćanja porodila odbojnost prema svetim slikama. Njih su najprije osudili oni praznovjerni kršćani koji su držali da opasnost od vanjskih neprijatelja (Arapa, Bugara, Skita, itd.) i unutrašnje nedaće i nepogode (poimence provala vulkana na otoku Teri u Cikladskoj skupini 726. g.) nisu ništa drugo nego zaslužena kazna kojom Bog udara »pogane štovatelje« svetih slika. Drugi su pak govorili da zbog svetih slika nije vrijedno izazivati muslimane koji doslovce shvaćaju i poštuju djedovsku poruku

(*'hadith'*): Na dan Uskrsnuća [mrtvih, tj. na Sudnji dan] najstrože će biti kažnjeni oni koji su pravili slike i čut će riječi: 'Udahnite život u mrtva djela ruku svojih'. U stvari, muslimani su zato protiv slika jer su one nijeme i mrtve, tj. ne govore i ne dišu, što znači da nisu istovjetne s onim koga predstavljaju (Kuran, III, 43; VII, 133—134; XXV, 3—4). Takvog se načela uostalom držao i židovski bogodani pjesnik kad je u svetom zanosu kliktao: »Sve što diše, neka hvali Gospoda!« (Ps. 150, 6). Prožeti kuranskim načelima, umajadski kalife Umar II. (oko g. 700.) i Jazid II. (723. g.) dozvolili su da se u Palestini odstrane mozaici na kojima su bila prikazana živa bića. Jazid II. je čak naredio da se unište sve slike po kućma, crkvama i bogomoljama, ne bi li tako unaprijed otklonio pokudno klanjanje krivim bogovima, kumirima. Na II nicejskom saboru (g. 787; v. MANSI, *Conciliarum collectio*, XII, 197...), jeruzalemski je samostanac Ivan izjavio da je Židov Tessarakontapechys nagovorio kalifu Jazida na spomenutu mjeru. Možda je tako i bilo, jer Židovi, da se pokore biblijskim zakonima odbacuju štovanje slika »Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom...« (Izl XX, 4—5). Mojsijevim sljedbenicima možemo pribrojiti pavličane, koje je car Lav III. poznavao i koji su u načelu bili protiv svakog vjerskog javnog čina. Pošto smo nabrojili više nekršćanskih kipoboraca, ovdje moramo dozvati u pamet činjenicu da su crkveni skupovi u Elviri (oko g. 305.) i Narboni (6. stolj.) kao i Serenus iz Marsilje (koncem 6. st.), bili protiv štovanja svetih slika. Navedeni nadnevi se odnose na prva stoljeća kršćanstva. Jednako je tako i na Istoku, pogotovo u Maloj Aziji (Frigiji), bilo svećenika i visokih dostojanstvenika koji su osuđivali štovanje svetih slika davno prije bilo kakve odredbe cara Lava III.

Stručnjaci se još i danas pitaju koji su bili bogoslovni razlozi kipoborstva što ga je Lav III. prihvatio i želio nametnuti svim svojim podanicima. Neki misle da nije mogao biti pod utjecajem Židova i montanista (manihejaca?, pavličana?), jer je protiv njih izdao zakonski iskaz (edikt). Naprotiv, koliko Lav III. toliko njegov sin i nasljednik Konstantin V. prihvatili su biblijsko i kuransko načelo da se slike ne smiju štovati, jer su nijeme i mrtve, tj. ne govore i ne dišu.

Samo se po sebi razumije da je car morao imati uza se neke crkvene dostojanstvenike, pomoću kojih je trebalo provesti njegove odredbe u pitanju svetih slika. Na prvom mjestu valja navesti efeškoga metropolita Teodora Apsimara, Tomu, metropolita Klaudiopolisa i episkopa Konstantina iz Nakolije. Posljednji je od njih u stvari bio duša pokreta i započeo borbu protiv svetih slika (oko g. 724), da se suprotstavi patrijarhu Germanu I., upornom branitelju crkvene predaje i vjernom poborniku kršćanskih običaja. Rođen na Istoku i ohrabren vojničkim uspjesima nad muslimanima i Bugarima, Lav III. — koji se zvao »carem i papom« (MANSI, nav. dj., XII, 975) — odluči da će širiti i nametnuti kipoborstvo, ali tako da će ga podržati vrhovnim probicima Carstva. I zaista, bez carske podrške kipoborstvo ne bi moglo doseći onolike razmjere o kojima nam govore bizantinski kroničari. Car je u tom pokretu gledao moćno sredstvo da se sačuva državno jedinstvo i snaga. Stoga je mislio da će pomoću kipoborstva imati važnu državnu ulogu najprije među samim podanicima Carstva, a onda i među onim stranim narodima s kojima je Bizant imao zajedničkih probitaka ili protiv kojih se morao boriti u korist vlastitoga spasa i nadmoći.

Dakako, među carevim podanicima bilo je oštroumnih i pobožnih pojedinaca i svetih duša, okruženih svjesnim i dobronamjernim vjernicima kojima su Božja slava i vječna istina bile važnije i preče od privlačnih i zavidnih dobara ove zemlje, pa prema tomu i od samoga bizantinskog Carstva kao takvoga. Car Lav III. nužno je naišao na otpor pred kojim nije htio ustuknuti. I tako je kroz cijelo jedno stoljeće i pol njegovo kipoborstvo razdiralo redove Bizantinske Crkve, mućilo dosljedne i nepokolebljive duhove i posizalo za kojekakvim prisilnim mjerama, od običnoga akademskog raspravljanja do okrutnog i zvjerskog mučenja. Neprijateljski stav bosporskoga vlastodržca prema svetim slikama u istočnim pokrajinama Carstva izazvao je opće ogor-

čenje na kršćanskom Zapadu i, na žalost, udario temelje crkvenoga raskola, koji će kroz dugi niz godina i stoljeća dijeliti, a i još uvijek dijeli slavni Carigrad od papinskoga Rima.

2. Prvo razdoblje kiporstva (730—780)

Car Lav III. je već 724. g. počeo govoriti protiv svetih slika. Taj se postupak može djelomično protumačiti njegovim podrijetlom. On je naime iz krajeva u kojima su poduzetni manihejski pavličani svojim učenjem bili zarazili i domaće ljude, urođenike, i vojničke jedinice unovačene u drugim pokrajinama. Godine 726. car je otvoreno istupio i naredio vojničkom zapovjedniku Jovinu da, u predjelu Kalhisa u Carigradu, uništi sliku Krista koja je bila postavljena iznad glavnih vrata carskoga dvora. Stara je predaja tu sliku pripisivala Konstantinu Velikom, utemeljitelju grada, što je bilo razlogom da ju je pobožni puk uvelike cijenio i štovao. Carev je korak bio koban za poslušnoga Jovina, jer ga je duboko uciviljeno mnoštvo, sablažnjeno i razjareno, na mjestu napalo i ubilo. Lav III. je na to odvratio osudom i kaznama krivaca: bičevanjem, sakaćenjem, tamnicom i izgonom. Pravjerni crkveni pastiri su ustali na obranu svetih slika i njihovih progonjenih štovatelja. Na čelu svih stajao je carigradski patrijarh German, monah Juraj s otoka Cipra, veliki crkveni naučitelj Ivan iz Jeruzalema i grk sveti Ivan Damašćanin, negdašnji visoki činovnik na dvoru umajadskoga kalifa u Damasu u Siriji, a poslije (od 736. g.) redovnik u samostanu sv. Sabe u Jeruzalemu, koji je javno nastupao u ime jeruzalemskoga patrijarha Ivana. Razlaganja sv. Ivana Domašćanskoga o svetim slikama glasovita su i važna, jer on u njima tumači da se štuje osoba koju slika predstavlja, a ne sama slika kao takva. U stvari, slika je puko sredstvo koje vjerniku pomaže da se na platonski način mislju unese do višeg, istinskog i nevidljivog svijeta vječnih vrednota. Stoga on veli da neživa i nijema slika Kristova predstavlja živoga i sveznajućega Otkupitelja, kao što je Utjelovljena Riječ Božja javno govorila o nerođenom Gospodar u svemiru, Bogu Ocu. Zatim dodaje da štovanje svetih slika potiče vjernike na zbližavanje predstavljenom biću, tj. na usavršavanje i posvećivanje vlastitoga uma i duše. Onaj koji iskazuje čast slikama svetaca ne odriče se Boga Stvoritelja niti se klanja kumirima ili krivim bogovima; one ga samo podsjećaju na veličinu svemogućega Boga ili na izvanredne kreposti dotičnoga sveca. Na tim čvrstim temeljima koje je postavio sv. Ivan Damašćanin, počivat će sva kasnija nauka i dokazi štovatelja i branitelja svetih slika.

Stanovište i mjere Lava III nisu imali presudnih posljedica u pogledu štovanja svetih slika na dalekom Zapadu, ali su dali povoda da se Rim još više udalji od Carigrada i da se ubrzo konačno oslobađanje pape od bilo kakve ovisnosti o bizantinskom caru. Papa Grgur II (715—731) osudio je Lava III. zbog njegova rušenja svetih slika i prosvjedovao protiv njegova miješanja u čisto vjerske poslove, ali ipak nije s njim sasvim prekinuo.

Car Lav III. se brzo uvjerio da, poslije neuspjelih učenih bogoslovnih rasprava i dokazivanja njegovih pristaša, bez grube sile neće moći provesti u djelo svoj nacrt protiv svetih slika. Stoga je pokušao steći zakonsku podršku crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika. Dne 17. siječnja 730. god, on sazove u carskom dvoru vijeće ondašnjih prvaka i odličnika, zvano *silention*, na kojem su prisutni trebali potpisati podneseni spis protiv štovanja svetih slika. Revni patrijarh German odlučno odbije carski prijedlog i bi svrgnut. Na njegovo mjesto bi postavljen (22. I. 730) njegov sincl i učenik Anastazije, beznačajni ulizica Lava III. Novi silom nametnuti patrijarh pošalje papi spise toga skupa koji su osuđivali svetę slike u skladu s carskom odlukom, ali ih papa odbije. Na Istoku su, naprotiv carske odredbe bile primijenjene, premda nisu posvuda naišle na očekivani odaziv niti su postigle jednaki uspjeh.

Donesene su mjere bile uperene i protiv svetih slika i protiv njihovih štovatelja. Samo je bilo dozvoljeno čašćenje Križa na kojemu, kao kod monofizita, nije smjelo biti prikovano tijelo Kristovo. Kako se vidi, 730. god počela je službena borba protiv svetih slika, predvođena od samoga cara.

Da se opre rušenju crkvene predaje, papa Grgur III. (731—741) sazove u Rimu crkveni shod (studeni-prosinac 731. g.), koji potvrdi štovanje svetih slika i osudi one koji su ih omalovažavali. Sveta Stolica je o zaključcima prisutnih crkvenih dostojanstvenika obavijestila i cara i patrijarha u Carigradu. Razočaran i bijesan, Lav III. odlučio da silom provede svoj nacrt i nametne svoju volju i Svetoj Stolici i dijelu Italije koji je bio pod vlašću cara na Istoku. Protiv latinske i papi podložne Italije car pošalje dobro opremljenu mornaricu, ali ova ne dospije do cilja, jer je potopljena u uzburkanom valovlju Jadranskoga mora. Da nadoknadi tu golemu štetu Lav III. udari glavarinu na stanovnike bizantinskih pokrajina Kalabrije i Sicilije i oduzme Svetoj Stolici prihode koje je pobirala po Južnoj Italiji. Da oslabi papin utjecaj i ugled a poveća svetovladnu važnost carigradskog patrijarha, Lav III. otcijepi od rimskoga patrijarhata Istočni Ilirik, na današnjem Balkanskom poluotoku, te u Južnoj Italiji Brucij, Kalabriju, Siciliju, a vjerovatno i Sardiniju, pa ih podrigne pravorječju carigradskoga patrijarha. Car je i u Maloj Aziji na Istoku oduzeo papi pokorne crkvene Pastire, tako da je carigradskom patrijarhu podvrgao pokrajinu Izauriju i dvadesetak biskupija koje su ovisile o Antiohiji u Siriji, jer su ovu posljednju bili osvojili muslimani kuranskoga Zakona. Na taj se način carigradska Crkva proširila na uštrb drugih patrijarhata, dakako i rimskoga, ali je otvorila sudbonosnu pukotinu u bedemu kršćanskoga jedinstva koje je, pod pastirskim nadzorom Vrhovnoga svećenika u Rimu, povezivalo Istočnu Crkvu sa Zapadnom. Važnost je carigradske Crkve poslije porasla kad su joj se pridružili slavenski narodi na Balkanu i u Rusiji.

U stvari, borba protiv svetih slika dala je Zapadu prigodu da postane potpuno neovisan od cara na Istoku, ali je, s druge strane, sve istočne Crkve i pokrajine Carstva odvojila od utjecaja rimskoga pape. Kipoborstvo je podgrizlo temelje svjetske samovlade carigradskoga cara i u isto vrijeme poljuljalo isključivu i neosporivu vrhovnu vlast Petrova nasljednika nad cijelom Crkvom s raznim obredima i jezicima.

Konstantin V. Kopronim (suvladar 720—740; samodržac 740—775), sin Lava III, imao je dosta sreće u vojnim podvizima, posjedovao je odlike vrsnog vladara i, na žalost, zazirao od svetih slika u tolikoj mjeri da je smatran njihovim najžešćim zatornikom. Naravno, bio je zakleti neprijatelj i svih onih koji su štovali svete slike. Tu je odbojnost poprimio od oca u ranom djetinjstvu, a podvostručio je zbog ispada zeta Artavazde. Artavazdu je car Lav III. bio dao za ženu kćerku, jer mu je, kao vojni i svjetovni upravitelj bizantinske teme Armenijaka u Maloj Aziji (kao strateg) bio pomogao da se dokopa prijestolja. Konstantin je imao 22 godine, pa je Artavazd pokušao da mu otme vlast. Pred podanicima je nastupio kao štovatelj svetih slika i čitavu borbu za vrhovnu vlast prikazao kao njihovu obranu. Uvjeren da će ga pobožni narod slijediti, Artavazd napadne i potuče Konstantinovu vojsku koja je išla protiv muslimana (Opsikion, 742. g.). Neposredno nakon te pobjede on se proglasi carem, uđe u Carigrad i dade se okruniti od patrijarha Anastazija, koji se tim činom iznevjerio zakonitoj vladajućoj kući i zaboravio da ga je baš ona bila postavila na patrijaršku stolicu. Artavazd je odvažno nastupio da učvrsti svoj položaj i osigura vlastitoj obitelji pravo na carsku vlast. Stoga je bez oklijevanja i očekivanja uzeo sebi za suvladara starijega sina Nicefora, dok je mlađega Nicetu imenovao vrhovnim zapovjednikom vojske i povjero mu temu Armenijaka. U prijestolnici je štovanje svetih slika bilo ponovno dozvoljeno, pa su ljudi mislili da je to pitanje zauvijek riješeno.

Međutim, Konstantin V. se sklonio u Amurij (Amur), glavni grad Anatolijske teme, gdje ga je narod srdačno primio, jer je prije njegov otac Lav tu bio zapovjednik. Tema Tracesijska također pristane uz mladoga kipoborca Konstantina. Za Artavazda su bile teme Opsikiona i Armenijaka. Naravno, moralo je doći do oružanoga sukoba. Vojske se sudariše pod Sardom (u svibnju 743. g.) i Konstantin izvojski pobjedu. Poslije nekoliko mjeseci uspije ući u Carigrad (2. XI. 743). Ljuto se osveti protivnicima. Artavazd i oba mu sina bjehu oslijepljeni, a njihovi ortaci ubijeni ili osakaćeni. Vjerolomni patrijarh Anastazije bio je postavljen na magarca okrenut licem prema repu i proveden

kroz Konjsko trkalište (Hipodrom), na opće izrugivanje nahuškanoga mnoštva. Nije bio svrgnut s patrijarške stolice, jer je car promišljeno htio imati baš njega koji je doživio onako veliko javno poniženje. Istina je da je Konstantin ponovo stupio na carsko prijestolje zahvaljujući svojim izvanrednim vojničkim sposobnostima i odvažnosti. Zbog pobjeda nad Arapima (746—752) i Bugarima (756—775), on je u očima vojnika izgledao kao nekakvi polubog. Ti su mu uspjesi po bojnim poljima razbukitali slabije strane značaja i pojačali mržnju prema protivnicima, iz čega je potekla sva ona okrutnost kojom je progonio štovatelje svetih slika. Kad je njegov otac Lav III. bio naumio ustati protiv svetih slika, tražio je pristanak carskog Vijeća. Konstantin V odabra jače sredstvo i orude, tj. odluču da s vjerskog stanovista opravda mjere koje je bio namislio primijeniti da dokrajci štovanje svetih slika. U tu je svrhu savzao crkveni skup u carski dvor u Hieriji (10. 11. 753), koji se dizao na istočnoj obali Marmarskoga mora (Tenerbache, južno od Kadiköya, negdašnjega Kalcedona). Carskom se pozivu odazvalo 338 biskupa pod predsjedanjem efeškog naslovnoga biskupa Teodozija, sina bivšega cara Tiberija-Apsimara, jer patrijarha Anastazija nije više bilo među živima. Rimski papa i istočni patrijarški, Antiohije u Siriji, Jeruzalema u Palestini i Aleksandrije u Egiptu, nisu bili ni prisutni ni zastupani po opunomoćenim izaslanicima. Glavni su promicatelji borbe protiv svetih slika bili biskupi: Sizinije Pastillas iz Perga u Pamfiliji i Bazilije Trikakabas (Tricaccabas) iz Antiohije u maloazijskoj Pizidiji. Završno se zasjedanje održalo u Carigradu u crkvi Blažene Djevice Marije u Blahernama. I tako je 28. VIII. 753, u prisutnosti cara podnožnog novoizabranoga patrijarha Konstantina, car na Trgu (Forum) proglasio odluku hierijskog skupa protiv svetih slika. Bila je to njegova zloglasna »konačna odluka« (hóros) koja je bila uvrštena u spise VII. općega sabora 788. god. (MANSI, *Conciliarum... collectio*, XII, stupci 208—353.) Štovanje je svetih slika bilo izjednačeno klanjanju kumirima, koje sveto pismo izricito zabranjuje u knjizi Izlaska, XX, 4—5: »Ne pravi sebi kipa ni slike bilo čega što je gore na nebu (npr. Krist, Bl. Dj. Marija, Sveci, Anđeli), tli dolje na zemlji (npr. ljudi, životinje), ili u vodama pod zemljom (npr. ribe). Ne klanjaj im se niti im služi...«. Sa stanovišta bogoslovne nauke, protivnici svetih slika nisu dozvoljavali slikati Krista, koji je u isto vrijeme Bog i čovjek, ističući da se Njegova božanska narav ne može izraziti na slici i ne smije odijeliti od ljudske naravi, kako su to činili krivovjerni nestorijanci i monofiziti. Naprotiv, Sveta hostija je jedina istinska i časti vrijedna slika Kristova, što lijepo tumači euharistijska molitva bizanske liturgije sv. Bazilija, nadahnuta riječima Evanđelja po Ivanu (XIV, 9): »... koji (Krist) je slika Tvoje (Očeve) dobrote.« Unatoč krivovjernih zasada koje je Konstantin V. širio putem svojih djela, prisutni su biskupi ipak potvrdili štovanje Bl. Dj. Marije, Majke Božje, i naglasili da je zagovor svetaca i svetica Božjih moćan i koristan za vjernika koji im se obraća.

Poslije takvih mjera crkvenih i svjetovnih vlasti, tajni i javni štovatelji svetih slika bili su izloženi redarstvenim i sudskim postupcima. Car je žestoko nastupio netom je otklonio opasnost koja je Carstvu prijetila od Bugara (756. g.). Državni namještenici su ništili svete slike i kažnjavali i proganjali njihove štovatelje. Broj je mučenika i ispovjednika bio velik. Dobro poznate žrtve bili su: Petar Kalibit († 761), Ivan iz Monagrije, Stjepan Mladi († 764), Andrija Krećanin († 765) i toliki drugi, koji su radije išli u smrt negoli odustajali od štovanja svetih slika. Većina biskupa, podložnih carigradskom patrijarhu, pokorila se izglasanim i proglašenim mjerama; naprotiv, časni bradonosni redovnici, izuzevši rijetke iznimke, ostadoše iskreno i čvrsto privrženi svetim slikama. Ikonoklastični car i njegovi činovnici i službenici uskipješe od bijesa i iskalise svoju mržnju na samostancima i njihovim dobrima. Da ponize i izvrgnu ruglu redovnike i kreposne pustinjake i isposnike, državne vlasti su na carigradskom Konjskom trkalištu (Hipodromu), dne 21. VIII 766. godine priredili odvratani prizor: svaki je silom dovedeni samostanac morao proći pred sakupljenim mnoštvom ismjeivača i podrugljivaca držeći za ruku jednu žensku osobu, da se izvrgne ruglu njihova redovnička čistoća zasnovana na evanđeoskim savjetima Vječne Riječi. Tog istog mjeseca kolovoza, Konstantin V. je dao pogubiti 19 visokih činovnika i vojnih časnika. U tako ža-

losnim i teškim prilikama neki su se samostanci i redovnice iznevjerili redovničkim zavjetima; poglavito oni koji su osjetili pritisak i okušali nasilje Mihajla Lahanodrakona, stratega temata Tracezijaca (Smirin-Efez). Konstantin V. nije doživio konačne pobjede. Razbolio se za vojne protiv Bugara i na putu u Carigrad upustio posljednji dah (14. IX. 775), preporučujući svoju dušu Blaženoj Djevici Mariji protiv koje se borio čitava života (Teofan, *Hronika*, god. 1267.).

Treba istaknuti da patrijarsi na istoku Carstva i rimski papa nisu odobrili razornu politiku ikonoklastičkih careva i patrijarha u Carigradu. Na Zapadu pak, u Franciji, vladar Pipin, otac Karla Velikoga, sazvaio je crkveni skup u Gentilly (767. g.), a papa Stjepan III. sabor u Lateranu (769. g.), koji su pobliže proučili i ocijenili trnovito pitanje borbe protiv šovanja svetih slika.

3. Razdoblje prividnoga mira (775—780) i privremene slobode (780—802)

Nasljednik Konstantina V. bio je njegov sin Lav IV. Hazar (775—780). Sretnim stjecajem prilika novi je vladar oženio atenjanku Irenu koja je šovala svete slike i cijenila samostance, ali se nije za tu stvar nikada previše izložila dok joj je muž bio na životu (tj. do 8. IX. 780). Vjeran obiteljskoj predaji, Lav IV. nije volio sv. slike, ali ih nije ni napadao. Nije prgonio njihove štovatelje, kao ni samostance koji su bili njihovi prvi branitelji. Kad je umro ikonoklastički patrijarh Niceta (6. II. 780.), Lav IV. je sve poduzeo da na njegovo mjesto dođe učeni i trijezni Pavao IV. Iste godine napusti ovaj svijet i sam car, pa nasljedstvo prijeđe na njegova desetogodišnjeg sina Konstantina VI. U takvim je okolnostima upravu carstva preuzela tašta i slavohlepna majka Irena, ali je vojska i dalje ostala vjerna kipoborstvu, sjećajući se zasluga Konstantina V, djeda maloljetnoga cara. Privržena svetim slikama, carica-majka je zarana pomišljala kako bi stala na kraj borbi protiv njih i ujedno stekla prijateljstvo pape i patrijarha u Antiohiji, Jeruzalemu i Aleksandriji. Najprije je nagovorila patrijarha Pavla IV. da dađe ostavku (31. VIII. 784) i, pod izlikom da se radilo po općem pristanku pučanstva, u palači Magnaure bi izabran caričin tajnik Tarazije, svjetovnjak i vojnik s velikom bogoslovnom spremom i razvijenim političkim smislom. Takav je vješti patrijarh trebao Ireni da pripravi novi crkveni sabor koji će poništiti zaključke stvorene u Hieriji (754. g.) i uspostaviti javno šovanje svetih slika. S prethodnim papinim pristankom i sudjelovanjem istočnih patrijarha bizantinskog obreda, koncilski oci se sastadoše na zasjedanje u crkvi Svetih Apostola (1. VIII. 786). Ikonoklastički biskupi i vojnici prodriješe u crkvu i, na samom početku radova, rastjeraše sakupljene sudionike zbora. Carica Irena nije klonula duhom. Kao rođena spletkarica izmislí nacrt da iz Carigrada prebaci u Malu Aziju kipoboračke vojne odrede, pod izlikom da vojuju protiv Arapa. U isto je vrijeme iz Tracije dovela u Carigrad vojnike koji su bili pristaše svetih slika i povjerala im obranu prijestolnice. U svibnju 787. g. bi sazvan novi sabor. Sveto-vladnici se sastadoše u Niceji da mogu nesmetano raspravljati na sedam uzastopnih zasjedanja: od 24. rujna do 13. listopada 787. g. Da čitav sabor bolje što svečaniji ton i steče što više zakonske snage, posljednje ili zaključno zasjedanje bilo je održano u palači Magnaure u Carigradu, 23. listopada 787. g. Saborski oci bacíše prokletstvo na protivnike svetih slika, uspostaviše njihovo šovanje, učvrstiše jedinstvo kršćanskih Crkava raznih obreda i potvrdíše vjersku istinu da sveci posređuju za ljude pred Ocem nebeskim. Vladarom svijeta. Uz to bijahu proglašeni mnogi propisi o crkvenoj steži i životu koji su zaista preobrazili bizantinsku i druge, po vršenju bogoslužja, njoj srodne Crkve.

Na zapadu je Karlo Veliki bio krivo upućen u radove navedenih sabora, na se okomio i na protuzakoniti skup u Hieriji i na prvi VII. opći sabor u Niceji (*Karolinške knjige*, 791. g.). U prisutnosti papinih poslanika, crkveni skup u Frankfurtu (794. g.) osudio je zakoniti sabor u Niceji. Naprotiv, papa Hadrijan I. odobrio je saborske svise i o tome obavijestio Karla Velikoga.

Na žalost, toliko očekivana, žučena i potrebna potpuna sloga između papinskoga Rima i carskoga Carigrada nije bila postignuta; istočni car, naime, nije

htio vratiti Sv. Stolici biskupije koje joj je bio oduzeo njegov pradjed Lav III. Nepopustljivost i nerazboritost samodrška na Bosporu ubrzale su stvaranje Zapadnog carstva s Francima na čelu i jačanje papinske države na Apeninskom poluotoku, na kojem će »Baština Sv. Petra« (patrimonium sancti Petri) imati izvanrednu povijesnu ulogu.

4. Drugo razdoblje kipoborstva (813—842).

Neočekivani i s visoka nametnuti propisi Nicejskoga sabora (787) nisu odjednom istrijebili kipoborstvo. Svi se protivnici svetih slika, dakako, nisu obratili niti ih je nestalo s tla bizantinskoga carstva. Naprotiv, pritajili su se i čekali povoljan čas da ponovno nastupe javno i slobodno. Čudnom igrom sudbine glavna im je pomoć morala doći baš sa carskoga avora. Godine 795. Konstantin VI. napusti zakonitu ženu Mariju Paflagonjanku, oženi se svojom suložnicom Teodorom i okruni je za caricu. Da to gaženje Božjih i ljudskih zakona poprimi izgled zakonitoga čina, posluži se carigradskim svećenikom-štedišom ((ekonomom) Josipom, koji je kao crkveni službenik blagoslovio takvo vjenčanje vjerolomnoga vladara. Patrijarh se Tarazije nije usudio zabraniti ili osuditi svetogrđni obred od straha pred carem koji mu se bio zaprijetio da će ponovno narediti borbu protiv svetih slika. Ako bojažljivi patrijarh nije ustao na obranu crkvenih zakona i običaja, učinili su to neustrašivi samostanci Sakudijona, Platon i Teodor. Oni su odlučno i otvoreno osudili javnu sablazn cara preljubnika. Platon prekine svaku vezu s patrijarhom, a Teodor proglasi da je car izopćen iz Crkve. Te su izjave uvelike razjarile Konstantina VI; stoga on dade utamničiti Platona, a Teodora kazni izgonom u Solun. Car je u osveti išao predaleko, ožalostio mnogo ljudi i, zbog svih nedjela, omrazio se vlastitim prijateljima.

Pad Konstantinova ugleda izazvao je Irenin uspon u javnom životu. Pođuprta od svojih pristaša, ona prigrabi vrhovnu vlast u carstvu i prisvojivši naslov »cara«, a ne »carice« (797. g.). Od tog je časa državom upravljao »car Irena«! U svojoj ženskoj zlobi, mržnji, osveti i slavohleplju, prepredena Irena zamisli đavolski i zvjerski čin: da učvrsti i ustali osobnu vlast u zemlji, a sina Konstantina VI. zauvijek onemoguću da dođe do carskoga prijestolja, naredi da mu se iskopaju oči u onoj istoj Grimiznoj dvorani carske palače u kojoj ga je pred 27 godina rodila. Ne gubeći vremena, ona dozvoli Platonu i Teodoru da se vrate u samostan u Sakudijon. Malo vremena poslije toga, tj. 799, samostanci su bili prisiljeni pod pritiskom Arapa napustiti Sakudijon i nastaniti se u Carigradu, u starom samostanu Studiosa kod Zlatnih vrata. Taj je samostan potom postao kućom-maticom glasovitih bizantinskih monarha Studita.

Na zapadu, Karlo Veliki, koga je Hadrijan I. na sami blagdan Božića 800. g. u Rimu okrunio za cara, snovao je o sjedinjenju istočnoga i zapadnoga dijela kršćanskog svijeta. Da što lakše i brže ostvari svoju zamisao, on uputi u Carigrad poslanstvo Ireni da joj predloži vjenčanje. Istodobno su putovali i papini izaslanici, da se vidi kako je čitav Zapad za ponovno sjedinjenje Istoka i Zapada (802. g.). Na žalost, nacrt se Karla Velikoga nije ostvario, jer su malo poslije (31. X. 802) visoki činovnici i vojni časnici svrgli Irenu s prijestolja i zatočili je na Prinčeve otoke kod Carigrada, odakle je bila prevezena na otok Lesbos. Tu je i umrla lišena svake časti i vlasti do kojih je u životu mnogo držala i zbog kojih je iza sebe ostavila lošu uspomenu vrlo tašte žene i zvjerski okrutne majke.

Irenu je naslijedio vrsni i odlučni Niceron I. [802—811], koji nije bio protiv svetih slika, ali je zahtijevao da se svećenstvo i redovništvo pokorava carskim odredbama u korist općega dobra i mira. Kad je umro patrijarh Tarazije (25. II. 806), na njegovo je mjesto bio izabran svjetovnjak Nicefor, vrlo dobro versiran u bogoslovlju i povijesti a ujedno i pobornik svetih slika. Da istakne koliko je privržen svetim slikama i kako kani nastaviti vjerski način rada

prethodnik vladara, Nicefor svoga sina i nasljednika oženi Aatenjankom Teofanom, rođakinjom omražene carice Irene. Carev izbor ozlojedi revne samostnice Studiosa koji su htjeli da patrijarhom postane njihov odabranik i subrat Teodor. Da car pokaže kako se ne da vezati crkvenim propisima, on sazove skup duhovnih i svjetovnih dostojanstvenika, na kojem je iznudio od novoga patrijarha da prizna vjenčanje Konstantina VI. s Teodorom i primi u crkvenu zajednicu svećenika-štedišu Josipa koji je bio blagoslovio njihov brak (u siječnju 809. g.) — pod izlikom da je time učinio veliku uslugu vladajućem caru. Naravno, taj je carev ispad bio dovoljan da redovnici Studiosa javno izraze svoje negodovanje, da se otcijepe od službene Crkve koja se nije držala svetih kanona i tako se izvrgnu progonima svjetovne vlasti. Neprijateljstva su uistinu uslijedila i potrajala do nastupa Mihajla I. Rangabe (811—813), pobožnog štovatelja svetih slika i prijatelja svećenika i redovnika. Naprotiv, njegov nasljednik, Lav V. Armenac (813—820), bio je veliki vojnik ali i ljuti dušmanin svetih slika. Nakon pobjede nad stranim neprijateljima, Arapima i Bugarima, Lav V. preuzme borbu protiv svetih slika, progna patrijarha Nicefora (u ožujku 815. g.) i Teodora iz Studiosa i sve vrlo vješto udesi da na patrijaršku stolicu zasjedne Teodot Melisen Kasiteras (Uskrs, 1. IV. 815.), njegov dvoranin, oženjen čovjek i rođak ugledne obitelji Kopronima. Učeni Ivan Hylilas, rečeni Slovničar (Gramatik), dobio je zadatak da iz Sv. pisma i svetih otaca sabere što više stavaka i navoda protiv svetih slika. Pod predsjedanjem njegovog patrijarha Teodota Melisena, malo poslije Uskrsa 815, nezakoniti skup u Svetoj Sofiji zaista se izjavi protiv svetih slika i njihovih štovatelja. U isto vrijeme on odobri odredbe i zaključke protukanonskog zbora u Hieriji (753), a odbaci pravovaljani opći sabor u Niceji (787). Pravovjerni biskupi bili su izvrgnuti kojekakvim poniženjima, a bilo ih je i tučenih, utamničenih i poslanih u progonstvo. Podizanje hajke na štovatelje svetih slika bilo je opće pravilo ondašnjega razdoblja bizantinske povijesti. Naprotiv, samostanci se pod mudrim vodstvom studitskih otaca junački suprotstavili sili zaslijepljenih protivnika i javne vlasti, što je pomalo dovelo do konačne pobjede pravovjerja i sačuvalo časnu pradjedovsku predaju, kako ćemo vidjeti malo poslije.

Tko ozbiljno promotri kipoborstvo ovoga drugog razdoblja, uvidjet će da mu je nedostajala unutrašnja snaga, tj. nije raspolagalo bogoslovnim, mudroslovnim i umjetničkim razlozima, koje su spremno i u izobilju mogli iznijeti štovatelji svetih slika. Braneci svete slike, njihovi u štovatelji ujedno osporavali caru pravo da odlučuje o vjerskim pitanjima. Starješina samostana Teodor Studita također je naglašavao da je u svim pitanjima vjere rimski papa uvijek posljednja nadležna vlast; prema tome on je preteča Grgurske obnove XI. stoljeća. Zbog odvažnoga nastupa Teodorova, samostan je Studios prvi osjetio carevu osvetu i mržnju drugih neprijatelja svetih slika. Brojni biskupi i redovnici, među kojima i bizantinski ljetopisac Teofan, bili su zatvoreni u tamnice i na okrutni način mučeni, a svete slike obeščašćene i uništene. Stari okorjeli zatornik svetih slika, carski dvoranin Ivan Moroharzanios, nadmašio je sebi slične i nasiljem i mjerom kojom je nasilje vršio. Uza sve to štovatelji svetih slika, koji su koristili staro iskustvo i ostali postojani u dobru, svladaše sve poteškoće i ustrajaše do konca. Ovoga su puta našli podršku u narodu i vojsci. Jednoj skupini nezadovoljnika pođe za rukom da usred crkve Svete Sofije, na samu Božićnu noć, umori Lava V. Armenca (820. g.) i na njegovo mjesto postavi ratnog mu druga Mihajla II. Mucavca iz Amorija u Maloj Aziji. Da taj zločin poprimi izgled junaštva i kreposti, iz krvi proistekli samodržac bio je okrunjen preko dana tog istog Božića, blagdana mira i ljubavi! Novi je car bio vrlo zaokupljen obranom zemlje od islamskoga svijeta (Kreta, Sicilija, Jadrani). Mučila ga je briga za vlastito prijestolje koje je bilo ozbiljno ugroženo od njegova vojnoga druga Tome, sina nekoga Slavena, koji su u prošlosti bili naseljeni u Maloj Aziji. U takvim okolnostima Mihajlo II. premda u duši nije bio oduševljen štovanjem svetih slika, zauzeo je prema njima umjereni i razboriti stav, tj. nije priznao ni Nicejski ni druge pravovjerne sabore, nego je jednostavno zabranio da se raspravlja o tom prijepornom predmetu. Poništio je osude na izgon i tamnicu. Zahvaljujući tim mjerama patrijarh Nicefor i iguman Teodor Studit vratili se u Carigrad i, naravno, požuriše da uspostave štovanje svetih

slika. Car se tome opre i predloži da se sazove crkveni skup obadviju stranaka, na kojem je svaka od njih mogla da izloži svoje stanovište. Imajući u vidu opće prohibitke, car se nije htio prikloniti nijednoj strani, pa je stoga odredio jednaku mjeru za pravovjerne kršćane kao i za protivnike svetih slika. Naravno carska odluka nije bila po čudi onima koji su se borili za pobjedu i štovanje svetih slika. K tome treba dodati da je Teodor Studita i dalje naglašavao kako rimski papa ima posljednju i odlučnu riječ u vjerskim pitanjima, »budući da je njegova Crkva majka ostalih Božjih Crkava« (MANSI, XIV, 400—401). Usprkos svim nastojanjima odvažni je iguman Teodor doživio razočaranje, povukao se u Bitiniju u Maloj Aziji i ondje umro 11. studenoga 826. god., prije nego li je doživio pobjedu svoje stranke i ostvarenje životnog ideala.

Mihajlo II. je želio da za svoje stanovište pridobije papu i franačkoga vladara. Stoga je poslao jedno pismo u Rim svetom Paskvalu I. (817—824), a drugo sinu Karla Velikoga, Ljudevitu Pobožnome ili Dobročudnome (814—840), (MANSI, XIV, 417—422). Da prijestolje pridrži za vlastite potomke, Mihajlo II. je uzeo sebi za suvladara sina Teofila, koji ga je onda naslijedio bez ikakvih poteškoća (829—842). Dok je otac jedva znao čitati i pisati, sin je imao razvijeni osjećaj za znanost i umjetnost. Bio je pobožan, ozbiljan, staložen, načitan i upućen u arapsku umjetnost i prosvjetu, zahvaljujući širokoj naobrazbi svoga učitelja kipoborca Ivana Hylilas, nazvanoga Slovničara ili Pismoznanca. Kako se vidi, Teofil je bio zadojen kipoboračkim zasadama, ali je kao trijezni vladar nastavio umjerenu politiku svoga roditelja. Na žalost, kad je patrijarhom postao Ivan VII. Moroherizanos (21. I. 837), ogrezli zatornik svetih slika, ponovne se raspali progon njihovih štovatelja. Samostanci su dakako bili prvi na udaru, pa ih vlasti rastjerala na sve strane. Samostani su još jednom opustjeli; tamnice i osamljeni otoci su se, naprotiv, napučili redovnicima i zatočenicima, a vrietne su se gore pretvorile u skloništa za izbjeglice i prognanike. Broj je štovatelja svetih slika — koji su bili mučeni ali nisu podlegli mukama (tj. »ispovjednici) — znatno porastao, pa im nije moguće navesti imena. Posebno treba spomenuti dva brata iz Palestine, Teofana i Teodora, koji su stekli naziv *Ožigosani* (grčki *Gaptoi*), jer im je krvnik užarenim željezom utisnuo na čelu (14. VII. 836) stihove koji su izrgavali ruglu njihovu postojanu vjeru i svete slike. Za kaznu su bili izabrani stihovi zato što je Teofan stihovima veličao svete slike. Za nagradu je poslije bio imenovan metropolitom Niceje. (*Život Teodora Ožigosanoga — Vita Theodori Grapti*, MIGNE, *Patr. Graeca*, 116, 653—684).

5. Konačna pobjeda pravovjerja (843. g.)

Unatoč naporima cara Teofila i patrijarha Ivana VII. Maroharzianosa, kipo-borstvo je pokazivalo znakove opadanja i neminovne propasti. Postepeno se smanjio krug njegova utjecaja i sveo gotovo na samu prijestolnicu s ograničenim brojem pristaša. Teofilova smrt (20. I. 942) pospješila je prestanak borbe protiv svetih slika. Njegova okolina, posebno žena mu Teodora, bila je u duši za svete slike, a nasljednik Mihajlo III. (842—967) imao je tek šest godina. Carski je dvor bio svjestan da broj pravovjernih raste iz dana u dan i da su kadri da prvom prigodom postave na prijestolje čovjeka svoga mišljenja i vjerovanja. Teodora, koja je s uskim vijećem dvoranika upravljala u ime maloljetnoga sina, htjela je predusresti prevrat i sačuvati vrhovnu vlast za članove svoje obitelji, tj. spasiti vladajuću kuću. Bila je i ostala iskreno privržena i vjerna pokojnom mužu Teofilu; stoga se iz petnih žila trsila da od preminulog otkloni trajnu javnu osudu (*damantio memoriae*). Da se to izbjegne službeni su krugovi pronijeli glas da se Teofil pokajao na smrtnoj postelji. Na poticaj Studita, časnik Srđ Niketiades, koga neki smatraju Teodorinim ujakom, svojski se zauzme da se pronađe sretno rješenje i dođe do mira i zadovoljstva u zemlji. Na koncu je donesen prijedlog da se uspostavi štovanje svetih slika, jer se u tom vidjelo jedino sredstvo da se spasi prijestolje. Ovoga je puta trebalo priskočiti redovitim i zakonitim mjerama, složno s duhovnim vlastima, tj. sazvati crkveni zbor i odobriti štovanje svetih slika. Zbor je bio zakazan 4. II. 843. god., ali patrijarh Ivan VII. nije htio prisustvovati, jer je on još uvijek bio kleti i najžešći protivnik svetih slika. Usprkos

tome, prisutni na skupu najprije svrgnu s patrijarške stolice Ivana VII. Morharzianosa i na njegovo mjesto postave igumana Metoda Henolakosa.

Novi poglavar prve Crkve u Carigradu, Metod, svečano proglasi da je štovanje svetih slika slobodno i dostojno svake hvale i oponašanja. Pobjeda pravovjerja bila je proslavljena prve slijedeće nedjelje, tj. Prve nedjelje Korizme 843. godine. Toga dana je uveden Blagdan pravovjerja koji se još uvijek slavi u Istočnoj Crkvi. U bogoslužju se uzdiže pobjeda nad protivnicima svetih slika, ali se osuđuju sve prethodne vjerske zablude i njihovi širitelji.

Pad kipoborstva bio je očiti znak da državna vlast nije uspjela bezuvjetno podjarmiti crkvene krugove s patrijarhom na čelu. Međutim, ne smijemo misliti da je Crkva bila dobila potpunu slobodu i nametnula svoju volju bos-porskom samodršču. Do kraja svog opstanka (1453. g.) Bizant će zadržati usku suradnju crkvene i svjetovne vlasti, u kojoj će ipak car uživati povlasticu vrhovnoga štitnika Božejga naroda i njegovih duhovnih pastira. Pobjedom nad kipoborcima nepatvoreni je bizantinski duh, prožet težnjom za tajnovitim vrhunaravnim vrednotama, ponovno oživio i stekao krila da se nesmetano vine u visine na kojima je, tijekom tolikih stoljeća, njegova crkvena umjetnost zauzimala prvo mjesto u svijetu. Stvarno poimanje grčko-kršćanske prosvjete i uljudbe izvojštilo je pobjedu nad hladnim kipoborstvom u kojem se bilo oličilo ishitreno poimanje azijskoga Istoka. Pobjeda pravovjerja s obzirom na štovanje svetih slika učvrstila je opći ugled bizanskog carstva tako da je ono postalo najjačom silom na svijetu. Uza sve to treba ponovno naglasiti da je početak i svršetak kipoborstva bio isključivo djelo bizantinskoga dvora i carigradske Crkve. Ta je povijesna činjenica poslije od njih omrazila latinski ili »franački« Zapad i dovela do sudbonosnoga cijepanja Staroga (Rima) i Novoga Rima (Carigrada). Žalosno je stanje popravio istom u naše dane II. vaticanski sabor (1962—1965), na slavu Božju, radost nebeskih četa i veselje ljudi dobre volje.

ZAKLJUČAK

Na koncu nije suvišno primijetiti da su, ne dva okrunjena muškarca, nego dvije častoplene žene izvojštile pobjedu i uzakoniše štovanje svetih slika: »car« Irena na saboru u Niceji (787. g.) i carica-majka Teodora na veličanstvenom Dvoru u Carigradu (843. g.). Uza sve to pronicavom oku neće izbjeći činjenica da su te dvije vladarice, preoređena i slave žedna Irena i okretna i domišljata Teodora, razvile svu žensku revnost za svete slike da se održe na vrhuncu državne vlasti. I zaista, samo im je carska stolica mogla pružiti prigodu i pružiti kojekakva sredstva da u okviru istočnjačke raskoši i sjaja udovolje hirovima ženske prevrtljivosti i iskažu porive svoje taštine i oholosti.

Dakako, spomenutim je caricama pothvat uspio, ne putem grube vanjske sile, nego zahvaljujući bezbrojnim djelima kršćanske pobožnosti kojom su se odlikovali postoljubni pustiniaci časnoobrađi redovnici i šaroliki slojevi kreposnih svećenika, vojnika i svietovnjaka. Patnje i žrtve dobrih vjernika i njihova us-trainost na putu kreposti i očinske predaje nužno su dovele do pobjede tvarnih znakova, slika i kipova, koji su predstavljali njihove uzore, nebeske blaženike i bestjelesne anđeoske zborove. Vidljiva i čovječjom rukom narisana slika nije bila njihovo božanstvo, nego ih je podsjećala na nevidljivoga Boga i sveca ili sveticu, koji su i te kako dostojni svake ljudske hvale i slave!

LITERATURA

Razna djela i sastave o kipoborstvu sakupili su: H. J. Geischer, *Der byzant. Bilderstreit. Texte zur Kirche- und Theologiegeschichte*, Heft 9, Gütersloh, 1968; Herm. Hennephof, *Textus byzantinos ad Iconomachiam pertinentes in usum academicum edidit H. H.*, Leipzig, 1969 (*Byzantina Neerlandica. Series A. Textus. Fasc. I.*).

I. IZVORI

a) saborski: VII. *Opći crkveni sabor u Niceji (787)*, Mansi, *Concilia*, XII—XIII; *Kipoborski sabor 815. g.*, izd. P. J. Alexander, u *Dumbarton Oaks Papers*, 7, 1953; *Synodikon*, izd. T. Uspenskij, *Sinodik v nedělju pravoslavlja*, Odessa, 1983; J. Gouillard, *Le Synodikon de l'Orthodoxie: édition et commentaire*, u *Travaux et Mémoires du Centre de Recherches d'Hist. et Civilisation Byzantines*, II, Paris, 1967.

b) diplomatski: *Carski ukazi (edikti)*; Fr. Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden...*, I, *Regesten der Kaiserurkunden*, I (565—1025), München i Berlin, 1924.

Papinski spisi; Jaffé-Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, Leipzig, 1881; *Pisma papa: Grgura II. i III, Zaharije i Stjepana II (715—757)*, MIGNE, *Patr. Lat.*, svezak 89; V. Grumel, *Les registres des actes du patriarchat de Constantinople, 1/2: Les registres de 715 à 1043*, Kadi-köy (Halcedon), 1936.

c) povijesni: Teofan, *Kronografija*, izd. De Boor, 2 sv., Leipzig, 1883—1885; Nicefor, *Opća Kronika (Breviarium)*, izd. De Boor, Leipzig, 1880; izd. Migne, *P. Gr.*, sv. 100; djelomično izdanje od L. Orosz, *The London Manuscript of Nikephors' Breviarium*, u *Magyar-Görök Tanulmányok*, 28, Budapest, 1948 (British Museum: Add. Ms. 19390, IX. st., fol. 24—55); *Isti, Refutatio et Eversio* (nezdano grčko djelo), Paris, Bibliothèque Nationale, Ms. Paris. Graec. 1250, fol. 173—332; *Cod. Coisl.*, 93, fol. 1—159; Georgius Monachus ili Hamartolos, *Kronika*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 110; Joseph Genesis, *Knjiga Careva*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 109; *Incerti auctoris Vita Leonis Armeni*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 108; *Liber Pontificalis*, izd. L. Duchesne, I, Paris, 1884, str. 396—456, *Životi papa: Grgura II. i III, Zaharije i Stjepana II.*

d) patristički ili crkvenih otaca: Carigradski patrijarh German, *De haeresibus et synodis*, i *Pisma*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 98; Sv. Ivan Damaščanin, *Tri govora o svetim slikama*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 94; Nepoznati pisci: *Contra Const. Caballinum*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 95, stupci 310—344; *Govori o svetim slikama*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 106, stupci 1348—1362; *Pismo upućeno caru Teofilu* (oko 845. g.), MIGNE, *P. Gr.*, sv. 95, stupci 345—383; Kretski arcepiškop Andrija, *Ulovak o poštivanju svetih slika*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 97, stupci 1301—1304; Carigradski patrijarh Nicefor, *Antirrheticus*, I—III, i *Apologeticus major pro sacris imaginibus*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 100, stupci 201—534; *Isti, Apologeticus minor*, n. dj., stupci 535—850; Teodor Studita, *Antirrheticus et epistulae*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 99; Georgius Cyprensis, *MIGNE, P. Gr.*, sv. 110; izd. B. M. Melioranskij, Georgij Kiprjanin i Joann Jerusalemskij... St.-Petersburg, 1901; Jeruzalemski patrijarh Ivan, kod MIGNE, *P. Gr.*, sv. 95, stupci 1309 i dalje.

e) hagiografski: *Život Germana*, carigr. patrijarha, izd. A. Papadopoulos-Kerameus, Constantinople, 1884; *Život sv. Stjepana Mladoga*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 100; *Život sv. Andrije »in Crisi«*, u *Acta Sanctorum*, oct. VIII; *Život patrijarha Nicefora*, izd. De Boor, Leipzig, 1880; *Život Nicete*, u *Acta Sanctorum* (Bolland.), apr. I, app. XVIII—XXVIII; *Život Teofanov*, MIGNE, *P. Gr.*, sv. 108; *Život Tarazija*, n. dj., sv. 98; *Život Teodora Studite*, n. dj., sv. 99.

II. DJELA

V. Grumel, *Images (Culte des)*, u *Dictionnaire de Théologie Catholique*, sv. VII, str. 746—844; C. Emereau, *Iconoclisme*, u *Dict. d'archéol. chrét. et liturgie*, sv. VII/1, Paris, 1926, stupci 575—595; H. Leclercq, *Images (Culte et Querelle des)*, n. dj., stupci 180—302; L. Bréhier, kod Aug. Fliche et Vict. Martin, *Histoire de l'Eglise*, V, Paris, 1947, str. 431. i dalje; VI, str. 107—127, i 229—246 (E. Amann); Ch. Diehl et G. Marçais, *Le Monde oriental de 395 à 1081* (Histoire générale du Moyen âge, sv. III, Presses Universitaires de France, 1969, str. 176—239; Georgije Ostrogorski, *Istorija Vizantije* I, izd. Beograd (Prosveta), 1947; 2. izd. Beograd, 1959, pretiskano 1970, kao 6. svezak njegovih *Sabranih dela* (objavljeno također na njemačkom, engleskom i francuskom jeziku); Razni *Priručnici* srednjovjekovne povijesti: K. Schwarzlose, *Der Bilderstreit...*, Gotha, 1890; L. Bréhier, *La Querelle des images*, Paris, 1904; G. Ostrogorski, *Studien zur Geschichte des byzant. Bilderstreits*, *Hist. Untersuchungen*, 5, Breslau, 1929; reprint Amsterdam, 1964; srpski prijevod u 5. svesku njegovih *Sabranih dela*, Beograd, 1970; Isti, *Les débuts de la Querelle des images*, *Mélanges Charles Diehl*, I, Paris, 1930, str. 235—255; srpski prijevod u navedenom svesku *Sabranih dela*, str. 121—147; Isti, *Rom und Byzanz im Kampfe um die Bilderverehrung*, *Seminarium Kondakovianum*, 6, 1933, str. 73—87; srpski prijevod u navedenom svesku *Sabranih dela*, str. 164—181; E. J. Martin, *A History of the iconoclastic Controversy*, London, bez nadnevka (1930. g.); E. Caspar, *Papst Gregor II und Bilderstreit*, *Zeitschrift f. Kirchengeschichte*, 52, 1934, str. 72 i dalje; K. N. Uspenskij, *Očerki po istorii ikonoborčeskogo dviženija v vizant. imperii v VIII—IX vv. Feofan i ego chronografija*, *Vizant. Vremennik*, 3, 1950, str. 353—438; A. J. Visser, *Nikephorus und der Bilderstreit*, Haag, 1952; A. Grabar, *L'icoclisme byzantin*, *Dossier archéologique* (Collège de France), Limoges, 1957; Isti, *L'introduction des images et l'art du Palais à Byzance et dans l'Islâm ancien* (Institut de France), Dijon, 1957; P. J. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Oxford, 1958; G. Haendler, *Epochen karoling. Theologie. Eine Untersuchung über die karoling. Gutachten zum byzant. Bilderstreit*, (Theologische Arbeiten, 10), Berlin, 1958; L. Breyer, *Bilderstreit und Arabersturm in Byzanz...*, 2. izd. Graz, 1964; J. Gouillard, *Aux origines de l'icoclisme: le témoignage de Grégoire II*, *Travaux et Mémoires du Centre de Recherches d'Histoire et Civilisation Byzantines*, III, Paris, 1968; Isti, *Deux figures mal connues du Second icoclisme*, *Byzantion*, 31, 1961, str. 371—401; S. Gero, *Byzant. Iconoclasm during the Reign of Leon III with particular attention to the Oriental Sources*, *Corpus Scr. Christ. Orient.*, 346, Subsidia, 41', Louvain, 1973; Isti, *Byzant. Iconoclasm during the Reign of Const. V with particular attention to the Orient. Sources*, *Corpus Scr. Christ. Orient.*, 384, Subsidia, 52', Louvain, 1977; L. W. Barnard, *The graeco-roman and Oriental Background of the iconoclastic Controversy*, Leyde, 1974, (Byzantina Neerlandica, 5).

ICONOCLASME BYZANTIN (730—843)

Résumé

L'auteur parle ici de l'icoclisme byzantin sur lequel il a déjà composé un succinct article destiné au Dictionnaire des Religions (Presses Universitaires de France, Paris).

I. Origines de l'icoclisme. Pour rendre plus accessible ce travail aux lecteurs de différents niveaux intellectuels, l'auteur explique la nomenclature théologique et artistique et s'enquiert des origines du mouvement iconoclaste

typiquement byzantin. Eu égard aux principes théologiques de l'icônoclisme, il faut évoquer la tradition juive, le Coran islamique, les articles doctrinaux des Pauliciens et, surtout, les discussions et les altercations christologiques du Monde chrétien d'Orient.

Au début du VIIe siècle, l'Etat byzantin était menacé d'un côté par les Bulgares et les Scythes du Nord et, de l'autre, par les Musulmans de l'Est et du Sud. A l'empereur — qui se disait »égal aux apôtres« — incombait la lourde charge de défendre l'intégrité du territoire et l'orthodoxie de la Religion chrétienne. En effet, le danger le plus sérieux était l'Islâm qui, pour justifier son expansion, prônait sa mission divine d'imposer le Coran à toutes les nations du globe terrestre. Afin de coordonner et de rendre plus efficaces les forces militaires et religieuses, au profit de l'Etat commun à tous, l'empereur décida de prendre en mains la suprême direction des affaires publiques. Pour ne pas se heurter aux sentiments religieux des Musulmans hostiles aux icônes, et pour éliminer d'avance leur contestation à cet égard, l'empereur s'ingénia à abolir le culte des images. Il pensait que cette interdiction suffirait pour empêcher les Musulmans d'attaquer l'Empire sous prétexte d'y exterminer l'idolâtrie condamnée par le »Livre descendu du Ciel« (= le Coran). Naturellement, ce projet exigeait une équipe de théologiens chrétiens qui soient disposés à souscrire aux intentions de l'empereur, et à lui fournir des textes bibliques et patristiques peu ou pas favorables aux icônes. Le métropolitain d'Ephèse, Théodore, prit la tête des adversaires ecclésiastiques des images.

II. Première période de l'icônoclisme (730—780). a) L'empereur Léon III (717—741) commença la lutte contre les images, s'efforça de justifier ses mesures disciplinaires, demanda l'appui des autorités ecclésiastiques, détrôna le patriarche Germain pour lui substituer le docile Anastase et enleva au pape de Rome plusieurs diocèses de l'Italie du Sud et de l'Illyricum pour les soumettre au patriarche de Constantinople.

Les papes Grégoire II et III, les fidèles évêques et les moines d'Orient réagirent, tandis que S. Jean Damascène élaborait la doctrine favorable aux images qui demeura la source principale de tous les iconodoules postérieurs.

b) Le fils, et successeur de Léon III, Constantin V Copronyme (741—775), continua et accrut les hostilités dirigées contre les images, contre les clercs et contre les laïcs qui les vénéraient. En outre, il convoqua le conciliabule d'Hiéria-Blachernes (753) pour proclamer son fameux décret ('horos') contre les icônes; ensuite, il ordonna la destruction de ces dernières et la persécution radicale de leurs partisans, surtout des moines.

Le pape Etienne III (Lateran, 769) et le roi Pipin de Francie (Gentilly, 767) condamnèrent les mesures interdisant les images et leur culte.

III. Période de la trêve (775—780) et d'une certaine liberté (780—802). Fidèle à la tradition familiale, Léon IV Khazare (775—780) préférait laisser cette affaire en sommeil. En revanche, son épouse athénienne Irène respectait les icônes et les moines qui étaient leurs courageux défenseurs. Devenue régente de son fils mineur Constantin VI, Irène pensa mettre fin à l'icônoclisme. De concert avec le pape de Rome et avec les patriarches orthodoxes d'Orient, elle réunit les Pères de l'Eglise, d'abord à Constantinople (786) et puis à Nicée (787). Ceux-ci abolirent les lois impies des empereurs iconoclastes et approuvèrent le culte des images.

Le pape Hadrien Ier confirma les actes du concile de Nicée (787); cependant, la paix entre les deux Rome ne fut pas conclue; l'empereur refusa de rendre au Saint-Siège les diocèses italiens et illyriens que Léon III lui avait enlevés.

Ce différend accéléra la fondation de l'Empire d'Occident par le couronnement de Charlemagne (Rome, Noël 800).

IV. Deuxième période de l'Iconoclasme (813—842). Devenu majeur, Constantia VI rejeta la tutelle de sa mère Irène. En 795, il répudia sa femme légitime, la paphlagonienne Marie, que sa mère lui avait imposée, et épousa sa concubine Théodote. Ce scandale du souverain révolta les gens pieux et les moines de Sakkudion, Platon et Théodore, qui devinrent les chefs de l'opposition et condamnèrent la conduite de l'empereur. Celui-ci emprisonna Platon, exila Théodore à Thessalonique et punit sévèrement de nombreux adversaires, dépassant toutes limites, ce qui lui procura l'antipathie de ses propres partisans. Grâce à ce mécontentement à l'égard de Constantin VI, Irène réussit à reprendre le pouvoir et, pour exclure à jamais son fils du trône impérial, elle lui fit crever les yeux dans la même chambre de la Pourpre où il était né. Après cet acte inqualifiable, Irène devint la première femme qui régna en son propre nom et en pleine souveraineté. Elle permit aux persécutés de recouvrer leur liberté et de vénérer les images. Cependant, les nouvelles mesures des hautes autorités n'exterminèrent pas tous les iconoclastes; au contraire, ils déposèrent Irène (802) qui mourut en exil.

Nicéphore Ier (802—811) commença par être prudent. Plus tard, il ralluma la querelle des images et la lutte contre les moines de Studios. Michel Ier Rangabé (811—813) obéissait à l'Eglise et vénérât les images. Léon V l'Arménien (813—820) s'acharna contre les images et contre leurs adorateurs; de surcroît, il renouvela toutes les lois condamnant les images. Michel II (820—829) s'efforça d'être impartial et tâcha de s'entendre avec le pape Pascal Ier (817—824) et avec le roi des Francs, Louis le Pieux ou le Débonnaire (814—840). Le fils de Michel, Théophile (829—842), permit au patriarche Jean VII Moroharzianos de reprendre les persécutions des iconodoules, ce qui occasionna un grand nombre de martyrs et le dépeuplement des monastères.

V. Victoire de l'orthodoxie (843). Les mesures cruelles de Théophile et du patriarche Jean VII ne pouvaient pas arrêter le cours de l'histoire. Les iconodoules avaient acquis une grande expérience du combat; de plus, ils possédaient des travaux documentés et convainquants de leurs théologiens. Le peuple attaché aux images ne désarmait pas de sorte que le trône même se voyait menacé. A la mort de Théophile, sa fidèle femme Théodora fit tout pour assurer le pouvoir à son fils Michel III (842—867). Elle se rapprocha des iconodoules. Un synode fut convoqué qui déposa le patriarche Jean VII et lui substitua le moine Méthode Hanolakos. Celui-ci proclama la liberté du culte des images, le Premier dimanche du Carême 843; c'était la FETE DE L'ORTHO-DOXIE, comme on la qualifie toujours.

VI. Conclusion. La querelle des images, certes, a déchiré la Chrétienté orientale pendant onze décénies environ et causé de nombreuses victimes et des dégâts matériels. En revanche, elle a soudé la position de l'Eglise qui n'a pas reconnu à l'empereur le droit de décision définitive dans les affaires concernant la foi et la morale chrétienne. Les iconodoules d'Orient peuvent donc être considérés comme les précurseurs de la Réforme grégorienne du XIe siècle, qui a tant agité les esprits occidentaux de l'époque. Somme toute, on conviendra que, sans la défense héroïque des images, les icônes des Eglises orientales n'auraient probablement pas acquis la grande vénération que les fidèles de tous les milieux leur manifestent encore aujourd'hui. Enfin, il faut avouer que le culte des images a largement contribué à la création d'oeuvres d'art dont, à juste titre, s'enorgueillit l'Orient chrétien.

